

Haik Eğitimi ve Toplum Kalkınması Açısından Köy Enstitüleri

Prof. Dr. Cevat GERAY*

Köy Enstitüleri hareketi, yalnızca bir ilköğretim seferberliği ve ilkokul öğretmeni yetiştirme girişimi olmaktan öte, kırsal yaşamda istenen kalkınmanın dizgeli bir halk eğitimi ve toplum eğitimi yaklaşımı olarak toplum kalkınmasının eğitsel boyutunu oluşturmuştur.¹

Yerel girişkenliğin ve önderliğin halkın çabalarını örgütlemeye, özellikle kooperatifçilik yoluyla ekonomik sorunlara çözümler getirmeye Köy Enstitüleri girişiminden alınacak dersler vardır

Köy Enstitüleri ve okulları kırsal alanda toplum kalkınması ve halk eğitimi özekleri olarak çeşitli görevler, sorumluluklar yüklenmişlerdi :

a) Köy eğitmen ve öğretmenlerinin okul ve kurslarla ilgili görev ve yetkileri;

1. Köy okulunun, işliğinin yapılışında ve bahçesinin kuruluşunda çalışmak, bu okullara verilen tarla ve öbür üretim araçlarını iyi biçimde korumak, hayvanlara bakmak ve onları üretmek,

2. Okula ayrılan toprakları örnek olabilecek biçimde işlemek boş bırakmamak,

3 Köy Okulu işliğini köylülere de yararlı olabilecek biçimde işlemek,

4. Köyde öğrencilerin eğitim ve öğretimiyle ilgili her türlü önlemleri almak ve aldirtmak,

5. Öğrencilerin sağlığına sakıncalı durumları önlemeye ve gidermeye çalışmak, bunun gerektirdiği önlemleri almak ve aldirtmak,

6 Teftiş bölgelerine giren köylerin okullarını yapmak, fidanlık-larını kurmak gibi elbirliği isteyen işlerde birlikte çalışmak ve yardımlaşmak.

b) Köy eğitmen ve öğretmenlerinin köy halkını yetiştirmekle ilgili görev ve yetkileri şunlardı :

1. Köy halkının ulusal kültürünü yükseltmek, onları toplumsal yaşamı açısından çağın koşullarına ve gereklerine göre yetiştirmek.

2. Köyün ekonomik yaşamını geliştirmek için tarım, sanat, teknik alanlarında köylülere örnek olabilecek işler yapmak, okullarda sergiler açmak, uygun yerlerde pancayırlar açılmasına yardım etmek;

*Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler ve Eğitim Fakülteleri Öğretim Üyesi, S B F Dekanı.

üretimin artırılması ve ürünlerin değerlendirilmesi, köy iş yaşamının canlandırılmasıyla ilgili önlemlerin alınmasında köylülere gereken yardımlarda bulunmak, gidip gelinmesi olanaklı yerlerdeki pazar, sergi, panayır, fuar, müze gibi ekonomik yaşamın gelişmesiyle ilgili kuruluşlarla halkı ve öğrenciyi ilgilendirmek, onların buraları gezmelerine yol göstericilik etmek, ormancılığa ilişkin bildirilerin artırılmasına çalışmak ve ormanların yararlarını ve korunmalarını anlatmak, kurulmuş köy ormanlarının bakımıyla korunmasında yeniden kurulacakların kurulmasında yardım etmek;

3 — Köyde ve yakın çevrelerde bulunan tarihsel yapıtları ile memleket güzelliklerini oluşturan doğal ve uygulamısal değere sahip yapıt ve anıtların onarılması; soyunun tükenmemesi ve körelmemesi gereken hayvan ve bitki cinslerinin saptanması ve korunmasıyla ilgili işlerde muhtarla, köylülerle ve ilgili öteki kuruluşlarla bir arada çalışmak;

4 — «Köy halkının mutluluk ve felaketiyle ilgili tüm işlerde» elden gelen her türlü yardımı yapmak, gerekli koruyucu önlemleri almak ve bu gibi durumlarda hükümet örgütlerini ilgilendiren işleri zamanında yetkililere bildirmek;

5 — Devletin ve köy halkının kamusal yararı ve alın yazgısıyla ilgili Ulusal Savunma, İmece, asker ailelerine yardım, orman ve köy yangınlarını söndürme, ortaklaşa tarım ve taşıt araçları edinme, her türlü kooperatifleri kurma ve işletme gibi konularda köylülerle işbirliği yapmak ve bu işlerin isterlerine göre çalışmak;

6 — Çevreye sağlanacak araçlara göre köy gençlerinin yüzücü, kayakçı, güreşçi, binici, atıcı, avcı, bisiklet, motosiklet ve traktör kullanıcısı gibi hareketli ve canlı niteliklerde yetiştirilmeleri için gereken her türlü girişimlerde bulunmak, olanaklı bulunan önlemleri almak ve bunların gerçekleşmesi için çalışmak.

Görüldüğü gibi, Köy Enstitü ve okulları birer toplum kalkınması ve halk eğitimi özeği niteliğine büründürülmek istenmişti. 1973'te çıkarılan Milli Eğitim Temel Yasası'nın öngördüğü «Örgün eğitim ile halk eğitiminin tümleşikliği» ilkesi yaklaşık 30 yıl önce Köy Enstitüleri hareketiyle uygulamaya konulmuştu. Yerel toplumla sıkı, sürekli ilişkiler kurarak sorunlarını çözmesinde yardımcı olmak yanında yeniliklerin benimsetilmesi, yaygınlaştırılması ve uygulanmasında öğretmen ve öğretmene önderlik, yol göstericilik yapmak görevi yüklenmişti. Böylece, öğretmenin, yalnızca öğrencileri yetiştirmekle yetinmeyerek okulun çevreye, yetişkinlere de yönelmesi isteniyordu.

Köy ilkokullarını tümleyici nitelikte öngörülen «bölge okulları», gerçekte hem eğitim hizmetlerinden daha çok sayıda köy insanının yararlandırılması, hem de dağınık olan ve küçük birimlerden oluşan

yerleşme düzeninin aksaklıklarının giderilmesi, böylece çevresine canlılık getirecek çekici kırsal yerleşme özeklerinin geliştirilmesi konusunda gerçekçi bir yaklaşımı yansıtıyordu.²

Tarıma elverişli bucak özeklerinde ya da 15-20 köyü içine alar ve aranan koşullara elverişli olan özeksel konumu olan bir köyde açılan bölge okulları eski «Köy Yatılı Okulları»ndan farklı, çok yönlü, çok amaçlı halk eğitimi ve örgün eğitim kuruluşu idi.

Bölge okulu yoluyla geliştirilecek kırsal yerleşme özeklerinin son yıllarda beş yıllık planlara ve parti izlencelerine giren «merkez köy» ya da «köykent» kavramlarının temelini oluşturan temel öğelere öncülük ettiği açıkça görülmektedir.

Kooperatifçilik

Köy Enstitüsü izlencelerinde kültürel konular arasında, son sınıfta haftada 1 saat üzerinden kooperatifçilik dersi yer alıyordu.

Her Enstitüde bir kooperatif kurulmuştu. Bu kooperatiflerde öğrencilerin uygulama yapmaları, öğrencilerde karşılıklı görev ve dayanışma ruhunun geliştirilmesi amaçlanmıştı.

Yönetiminde öğretmen, öğrenci ve halk üçlüsünün temsil edildiği bu kooperatiflerin, öğrenciler için bir uygulama alanı olduğu gibi, çevre halkına, öğrencilere, öğretmenlere hizmette bulunuyordu. Kooperatifler, bir yandan enstitü bölgesindeki okulların araç gereç gereksinimlerini, öte yandan, köylünün tek başına edinemeyeceği kimi temel maddeleri ve tarım araçlarını ucuzca sağlıyordu. Bu arada köylünün ürünlerini pazarlamada da yararlı oluyordu. Pazarören ve Akçadağ Köy Enstitülerindeki kooperatif örneklerinin bu açıdan başarılı birer örnek olduğuna ilişkin basılı kaynaklarda geniş bilgilere rastladık. Bu örnekleri kısaca gözden geçirelim :

Üçüncü kuruluş yılı olan 1943'te, Pazarören Köy Enstitüsünün 850 öğrencisi, 25-30 öğretmen, usta öğretici ve görevlisi, 8-10 işçisi vardı.³ Çevresinde 31 köy bulunuyordu. Fakat 600 nüfuslu merkez köy ile çevre köyler halkının kooperatifçiliğe ilişkin hiçbir bilgisi yoktu. Köylüler başlangıçta kooperatifin neler yapabileceğini uzaktan seyreliyorlardı.

Tuz, sabun, şeker, kahve, üzüm gibi günlük gereksinimler bakkallardan sağlanıyordu. Bakkal sayısı 2'den 3'e çıkmıştı. İsteddiği fiyatla ve istediği gibi satış yapıyordu. En kirlisini, çürüğünü satıyorlardı. Öğrenciler ile parası yetmeyenler, gelmeyenler borca alış veriş yaparlardı. Başlangıçta kooperatifin 200-250 üyesi, 850 lira ana parası vardı.

1944'te bir kooperatif evi yapıldı. Anamal 5 500 TL.'ye, üye sayısı 925'e çıktı. Enstitünün karşısındaki bakkallar eldekini satıp bir köşeye çekilmeğe başladı. 3 dükkân kapandı. Yerlerini enstitü satın aldı.

İlk yıl sonunda 54 bin liralık alış veriş yapılmış, % 4-5 oranında bir gelir artışı sağlanmıştı.

Döner anamal işletmesinin kamyonları kiralanarak Ürgüp'ten üzüm, İstanbul'dan defter, kitap, kalem getirterek üyelerinin yararlanmasına sundu.

Toptan dana, sığır alıp sucuk, pastırma yaptırıldı. Enstitünün tarım işletmesinde artan ürünleri (Sebze, meyve, süt yoğurt) pazarlandı.

Kimi komşu ilçe köylerinde şubeler açıldı. 31 köyde tekel bayiliğini kooperatif yüklendi. Sümerbank satış mutemetliğini alan kooperatif, belli temel gereksinim maddelerini köylünün ayağına götürüyordu. Köylünün ürünlerini de pazarlayan kooperatif ihalelere de giriyordu. Kredi de artmıştı. 10-15 bin liralık eşyayı borca alabiliyordu, 1946'da yıllık ciro 98.000 TL.'yi buldu. Kooperatif öğretime yardımcılık yanında birlik ve biraradalık ruhunun gelişmesinde, köyün gelişmesinde yararlı olmuştu.

Aşırı kârla satış yapmağa alışanların hoşuna gitmeyen kooperatife karşı iftira ve yakınma girişimleri olduysa da bir sonuç çıkmadı.

Akçadağ Köy Enstitüsünde Kooperatif büyük bir satış mağazası durumuna gelmişti.⁴ Yulardan pulluğa, tuzdan konserveye, kitaptan okul eşyasına değin herşey satılıyordu. Eksiltmelere girerek, Enstitüye yiyecek ve yapı araç gereçlerini sağlıyordu. Böylece müteahhitlere yol görülmüştü. 1946'da 733 üyesi, 10.550 TL. anamalı vardı. Üyelerden 136'sı köylü idi.

Tarım ilaçları ve araçları uzak köylerden sipariş almaktaydı Enstitü basımevini kooperatif işletirdi. İşliklerde yapılan ders araç gereçleri köy okullarının gereksinmelerini karşılamakta yararlı oluyordu. Okul uygulama bahçelerine tohum, fidan ve tarım araçlarını kooperatif sağlıyordu. Urfa, Mardin, Diyarbakır köylerinden siparişler kooperatife geliyordu.

Böylece Enstitüler, toplum kalkınmasının örgütsel boyutunu oluşturan kooperatifleşmenin gelişmesine önemli bir katkıda bulunmuşlardır.

Köy Enstitüsü Çıkkışı Öğretmenlerin Ötekilerle Karşılaştırılması

1976 yılında Ankara'daki 212 ilkokuldan adçekmeyle seçilen 10 okulda görevli 328 öğretmenden köyde iki yıldan çok çalışmış olan-

lar (% 73'ü) arasından rastlantısa bir örneklemeyle saptanan yarı bayan 40 öğretmen üzerinde yaptığımız bir anket uygulaması Köy Enstitüsü çıkışlı öğretmenlerin ötekilere göre halk eğitimi ve toplum kalkınması açısından daha etkin, daha başarılı olduklarını kanıtlamıştır.

Köy Enstitülü öğretmenlerin köyde daha uzun süreyle kalıp hizmet vermiş oldukları anlaşılıyor. Ankete verilen yanıtlara göre Köy Enstitüsü çıkışlı öğretmenlerin köye ve köylüye yönelik işlerdeki etkinlikleri öteki öğretmenlere göre karşılaştırılmayacak denli ağır basmaktadır. Gerçekten, Köy Enstitülü öğretmenlerin çoğu köylünün iş bulmasında yardımcı olabildikleri; köylünün devlet kapısındaki işlerini bitirmesine yardımcı olabildikleri; meslek ve sanat kursları açtıkları; köylüye çeşitli bilgileri verebildikleri, doğal güzelliklerin, ormanların korunmasında; ev ve el sanatlarının geliştirilmesinde, tanıtılmasında başarılı oldukları; köyde dirlik düzenliğin kurulmasında etkili olabildikleri; köylüyü boş inançlardan kurtarmaya yardım ettikleri; beslenme, çocuk bakımı ve sağlık konularında köylüye yardım ettikleri; okulun işlerine köylünün katkısını sağlayabildikleri; köyün sorunlarını çözmesinde köylüye yol gösterdikleri anlaşılmaktadır.

Enstitü Ve Köylü İşbirliği

Köy Enstitüleri hareketi, devlet-köylü işbirliğine dayalı bir girişimdi. Bu yönüyle, 1961 Anayasası uyarınca planlı döneme girildikten sonra köy kalkınması için öngörülen halk-devlet işbirliğine dayalı toplum kalkınması yöntemi, gerçekte ilk kez Köy Enstitüleri ile Türkiye'de uygulamaya başlamıştır.

Öğretmenin toplum kalkınmasındaki görevlerinin başında «köyün ekonomik yaşamını geliştirmek için köylülere örnek olacak işler» yapmak geliyordu.

«Köylüye yapılacak işleri ağırlık getirmeden gönül hoşluğu ile yaptırmak», ilkesi benimsenmişti.

Köyde uygulanan öğretim ve eğitim her öğrenciyi köyün toplumsal işlerinde toplum yararına bireysel çalışmaya ve komşularla işbirliği yapmaya içten istekli duruma getirmeliydi. Yasanın çeşitli maddelerinde «birlikte çalışmak», «yardımlaşmak», «işbirliği» yapmak gerektiğini anlatan önermeler yer almıştı.

Köy Enstitüleri ve okullarının, bunlarla ilgili öteki yapıların yapımı, bakımı ve onarımında köylünün boşduran işgücünden yararlanılması düşünülmüş, bu amaçla yasal düzenlemeler yapılmıştı.

Köy halkından olan ya da altı aydan çok süredir köyde yerleşmiş bulunanlardan **18 yaşını bitiren ve 50 yaşını geçmeyen** her yurttaşın köy ve bölge okullarının yapılmasına, bu yapılara su sağlanmasına, okul yollarıyla bahçelerin yapılmasına, onarılmasına ilişkin işler bitirilinceye değin yılda en çok yirmi gün çalışması zorunlu tutulmuştu.

Çalışma günlerinin köylünün tümünün iş ve hasat gibi geçim ve ekonomik durumlarının düzenini bozmıyacak biçimde yapma ve görülecek işe elverişli aylarda olmasına özellikle dikkat edilmesi öngörülmüştür.

Sözü edilen işlerin gerçekleştirilmesi için köylüler, eğitim ve öğretmenlere yardım etmek ve onlarla işbirliği yapmak göreviyle yükümlüydüler.

Köy Enstitüsü ve okullarıyla ilgili olarak öngörülen bu imece yükümlülüğünün uygulanmasında çeşitli zorlamalara başvurulduğu, 18 köyün gücünü aşan ölçüde bir katkının köylüden istendiği, yöresel olarak sağlanamayan araç gereç, proje konularında devletçe akçalı ve teknik yardım sağlanmadığı, bunun köylüler üzerinde olumsuz etkiler, yer yer tepkiler yarattığı gözlemlenmiştir.⁵ Bu gibi durumlarda köylünün alın terinin karıştığı bu okulları benimseyip sahip çıkması, çocuklarını göndermemesi, bakım ve onarımına katkıda bulunmaması gibi sonuçların ortaya çıktığı belirtilmektedir. Yönetimin yanlış tutumundan doğan kimi hoşnutsuzluklarla birlikte bu yanlış uygulamalar, Enstitülere karşı çıkan güçlerce abartılarak siyasal sömürü konusu olarak kullanılmıştır.

Köy Enstitüleri döneminde imece tek yanlı olarak öngörülmüş değildi. Köy Enstitüsü öğretmenlerinin, öğrencilerinin, eğitimcilerının, her ders yılında 20 günü geçmemek üzere köy işlerinde çalışmalarını yasayla öngörülmüştü.

Enstitü öğrencilerinin imeceye katılmaları sonradan kimi yazarlarca eleştiril konusu yapılmıştır.⁶

Önderlik

Yerel girişkenliğe ve önderliğe ayrı bir önem veren toplum kalkınması yönteminin bu ilkesi Köy Enstitüleri hareketiyle yirmi yıl önceden çok güçlü biçimde gerçekleştirilmiştir.

Köy Enstitülerinin yerel önderlik konusundaki katkısı üç yönlü olmuştur :

1 — Köy Enstitüsünden yetişenler, köyünde öğretmenlik yanın-
da «toplum önderi» olarak da görevlendirilmişlerdi.

2 — Öğretimin köyde yerel önderleri ortaya çıkarmakla, yetiştirmekle ve onlarla işbirliği yapmakla görevliydi.

3 — Köyde bulunmayan ustalık isteyen işlerde uzmanlığını uygulamak, tanıtmak ve yaymak durumundaydı.

Yasayla öngörülen görevliyle öğretmen, köy toplumuyla sıkı ilişkiler kurarak onların sorunlarını ele alıp çözüm yolları bulmalarına, güçbirliği etmelerine, devlet kuruluşlarıyla ilişkiler kurmalarına yardımcı oluyordu. Öte yandan, onların örgütlenmelerine, kooperatifleşmelerine önderlik ediyordu. Öğretmen, örgütleyici, yenilikçi bir önder olmak yanında, marangozluk, tarımcılık, hayvancılık, duvarcılık gibi işlerde gerekli bilgi, beceri ve yeteneğe sahip «usta-önder», «uzman-önder» niteliği taşıyordu.

Köy Enstitüleri, hizmet alanına giren illeri içeren bölgeyi, köylerini, halkını tanımak, ilişkiler kurmak, gizil güçleri, yerel kaynakları harekete geçirmek amacıyla araştırma, planlama ve örgütleme, yayım işlevleri yüklenmişti.

25 Köylünün, köy topluluğunun bir üyesi olarak tek başına, çaresiz kalmasını önleyecek biçimde imeceleşmesine, yardımlaşmasına, birlikte çalışmasına uygun eğitim ve öğretim yöntemlerini bulup geliştirmek, enstitülerde çalışanların en önemli işleri arasında yer almalıydı.

Köy enstitülerinin en önemli işlevlerinden biri bölgenin bir kültür, sanat, araştırma özeği olma yanında yayıncılık işlevi de ilgi çekiyor. Başta Yüksek Köy Enstitüsü olmak üzere çeşitli enstitülerce yayınlanan dergiler, hem yerel kültür ve sanat değerlerini, hem de çevreyle ilgili araştırma sonuçlarını yansıtan zengin bir içerik taşıyordu.

Sonuç :

Köy Enstitüleri uygulaması kuşkusuz köy kalkınması ile eğitim arasındaki ilişkiler açısından çok önemli sonuçlar doğurmuştur. Özetle belirtmek gerekirse :

— Enstitüler, köy çocukları için fırsat eşitliği sağlamıştır. Köylünün, öğrencilerin işgücünden de yararlandığından eğitimin yüksek maliyeti düşürülmüştür.

— Köyün kalkınması için gerekli yerel önderlik, köyle ilişkisi kesilmeden eğitilip köye gönderilen, köy toplumunu en iyi tanıyan önderlere bunun için yararlı becerilerle donatılmış olan köylü gençlere geçmiştir.

— Enstitüler, çevre ve köy araştırmalarıyla köyle ilgili bilgileri-mizi genişleten, köy araştırmalarını başlatan, yayan merkezler ol-muşlardır.

— Halkın kültür, sanat, folklor değerlerinin ortaya çıkarılmasın-da, tanıtılmasında Enstitülerin büyük katkısı olmuştur.

— Köy gerçeklerini bilen, köyü seven, köyden yetişmiş olan ye-ni bir aydın türü türemiştir. Köy Enstitülerinden çıkan yazarlar, ger-çekçi köy yazınının yaratılmasında öncülük etmişlerdir.

— Enstitüler, çevrenin ekonomik, toplumsal, kültürel yaşamını etkileyen kalkınma merkezleri durumuna girmişlerdir. Çevreye ör-neklik edecek ekonomik girişimleri, öğrencisiyle, öğretmenleriyle iş-likleriyle bir üretim birimi oluşturan Enstitüler vermişlerdir.

Enstitüler, köyde toplumsal yapının değişmesi, köylünün uyan-ması, sorunlarına sahip çıkması için egemen güçleri tedirgin eden yerel önderleri yetiştirmeleri, çevreye dönük okul kavramını uygula-maya koydukları, bunun sonucunda çıkarları bozulacakları ürküttüğü için kapatılmışlardır.

Dipnotları :

1. «Toplum Kalkınması» kavramıyla ilgili daha geniş bilgi için Bkz. Fehmi YAVUZ, **Memleketimizde Toplum Kalkınması**, (2. Bası) Ankara TODAİE 1968.
Cevat GERAY, **Halk Eğitimi** (genişletilmiş 2 bası) A. Ü. Eğitim Fakül-tesi, Ankara, 1978, s. 59-72.
Cevat Geray **Köye Yönelik Çalışmalar**, TODAİE, Ankara 1974.
2. Şevket GEDİKOĞLU, **Köy Enstitüleri**. Ankara 1971.
Raif İNAN, **İskân ve Şehircilik Haftası Konferansları**, Ankara 1961.
3. Şevket GEDİKOĞLU, a. g. y. s. 109-113.
4. Şerif TEKBEN, «Kooperatif Çalışmaları», Tonguç'a Kitap, İstanbul 1961 s. 312, 313.
5. Fehmi YAVUZ, **Köy İdarelerimizin Maliyesi**, Ankara, 1946.
6. Kemal TAHİR, **Bozkırdaki Çekirdek**, İstanbul, 1967.
Asiye ELİÇİN, «Sosyalist Açından Köy Enstitüleri» **Ant** 1969 s. 124-6.

Türk Eğitim Derneği 3. Eğitim Toplantısında bilim adamlarınca sunulan bilimsel bildirimleri içeren ve Dr. Nizamettin Koç tarafından baskıya hazırlanan «**ÇOCUK ve EĞİTİM**» adlı yapıt, Derneğimiz Bi-lim Dizisinde yayınlanmış bulunmaktadır. Fiyatı 150 TL.'dir. Okur-larımıza saygıyla duyururuz.
